

אורח נדיר מאפריקה מבקר בישראל הנשר הדרומי

כתב: עזרא חדד | צילם: גדי שמילה

הופעת הנשר הדרומי בתחילת חודש מאי בשמורת הטבע גבעות גד הייתה אירוע מדהים ומפתיע, והיא סימנה גילוי מין נשרים חדש בישראל. הגילוי גרם להתרגשות רבה בקרב הצפרים בארץ ובעולם. המין האפריקאי שאוכלוסייתו באפריקה מתמעטת מופיע בספר האדום העולמי (IUCN) כמין שכמעט נכחד.

האחרונים ממרוקו היו מצפון המדינה, והם כללו גם חמישה פרטים בחצי האי טנג'יר בשנת 2002.

הדורס שעף הכי גבוה

מעופו של הנשר הדרומי הוא בתנועות אטיות וחזקות של הכנפיים. הוא דואה וגולש בכנפיים שטוחות כאשר צווארו הארוך מקופל ומוחזק בתוך הגוף כך שראשו אינו בולט. הנשרים הדרומיים מבליים את רוב זמנם בתעופה, כל עוד יש זרמי אוויר חמים או רוחות המתאימות לדאייה. לעתים הם עפים בגובה שבו הם נעלמים מעיניהם של בני האדם. הנשר הדרומי הוא ככל הנראה הדורס העף בגובה הרב ביותר מכל העופות בעולם. הוא נצפה לרוב בגובה של שישה ק"מ, אך ידוע על מקרה שבו התנגש נשר דרומי במטוס נוסעים שטס בגובה של 37,000 רגל (11,300 מ') מעל פני הים. ההתנגשות אירעה ב-29 בנובמבר 1973 במערב אפריקה, באזור אבידג'אן שבחוף השנהב. הטייס נאלץ אז לבצע נחיתת חירום עקב פגיעה באחד ממנועי המטוס. בדיקת הנוצות שנמצאו במנוע הוכיחה כי מדובר בנשר דרומי, והאירוע נרשם כגובה שיא של מעוף הנשר הדרומי. הנשר הדרומי נחשב לציבי באזורי התפוצה, אך ידוע כי הוא מסוגל לעוף ולשוטט מדי יום למרחק של 150-200 ק"מ מאזורי הקינון שלו בחיפוש אחר מזון.

החוקר רופל והנשר הדרומי

הנשר הדרומי נקרא על שמו של החוקר הגרמני אדוארד רופל (Eduard Ruppell), אחד מחוקרי הטבע החשובים ביותר של אפריקה, במחצית הראשונה של המאה ה-19. רופל ערך מסעות מחקר מרתקים באפריקה, ובמסגרתם אסף ותיאר בעלי חיים רבים מים סוף ומצפון-מזרח אפריקה, בין השנים 1828-1838. באחד מספריו - "אטלס ממסע מחקר לצפון אפריקה", שיצא לאור בפרנקפורט בשנת 1826, מופיע הדפס ציור של נשר דרומי, אולם רופל טעה בזיהוי המין והוא זיהה אותו כנשר הכף (Cape Vulture). למרות הטעות בזיהוי נקרא המין שגילה רופל על שמו, והוחלט לקרוא לנשר *Gyps Ruppelli*. על שמו של החוקר רופל קרויים עשרות רבות של בעלי חיים שגילה, בין המינים הקרויים על שמו ומצויים בישראל: שועל הנגב (*Vulpes rueppelli*), עטלפון ריפל (*Pipistrellus rueppelli*), חומט גמד (*Ablepharus rueppelli*) וסבכי שחור-גרון (*Sylvia rueppelli*). על הביורגריה של אדוארד רופל, ועל מסעותיו המרתקים, אפשר וכדאי לכתוב מאמר נפרד.

בתחילת מאי השנה יצאתי לסיור עם אליזבת לוי, מורת דרך, לשמורת הטבע גבעות גד שבחבל לכיש, אחת משמורות הטבע היפות והמיוחדות של שפלת יהודה. כאשר הגענו לשער הכניסה לשמורה ראינו שלושה נשרים שהתרוממו לאוויר, ככל הנראה מלינת לילה על העצים שבסביבה. הנשרים היו בגובה נמוך, סמוך לפני הקרקע וקרובים אלינו מאוד. התחלתי מיד לצלם אותם בעודם מתרוממים ומנסים לתפוס אוויר חם להמשך הנדידה. אחד הנשרים נראה שונה מהאחרים שזיהינו כנשרים מקראיים. גוון גופו היה כהה יותר, ובחלקים התחתונים של הגוף ובתת-השן נראו סהרונים בהירים וכן פס צר ולבנבן בתחתית הכנף. לאחר בירור מעמיק במדריכי הציפורים של אפריקה והתייעצות עם מומחים זוהה הנשר כנשר הדרומי (*Gyps rueppelli*) הראשון שנראה בישראל.

תפוצה בעולם

את הנשר האפריקאי ניתן למצוא בכל רצועת הסאהל, בסנגל, בגמביה ובמאלי שבמערב ועד סודן, דרום סודן ואתיופיה שבמזרח. הוא נמצא גם מדרום לאזורי הסוואנה של מזרח אפריקה, בקניה, בטנזניה ובמוזמביק.

זיהוי המין

הנשר הדרומי קטן בכ-15 אחוז מהנשר המקראי המצוי בישראל - הוא בעל מוטת כנפיים של 220 עד 255 ס"מ. כמו כן, הוא נבדל מהנשרים הדומים לו גם בגוון נוצותיו הכהה.

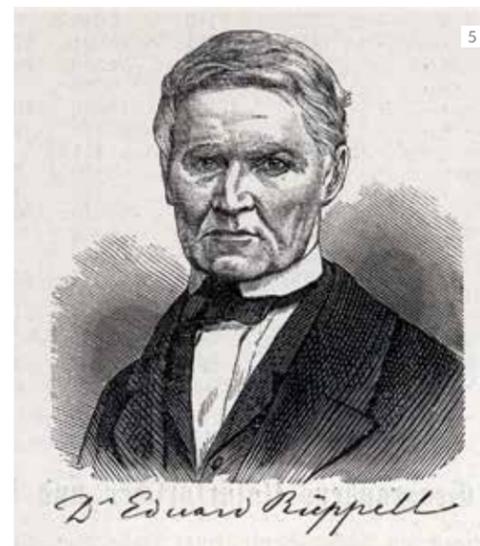
הבוגרים מאופיינים בכסות נוצות מיוחדת בחלק העליון ובחלק התחתון של גופם, המעוטרת בסהרונים בהירים בצבע לבן-בז', כנפיהם כהות ושטוחות בעת מעופם, וגם זנבם הקצר בעל צבע כהה. מקורם של הנשרים הבוגרים מרשים ומאופיין בצבע צהוב-כתמתם. עיניהם של הנשרים הבוגרים צהובות בהירות, והדוגנית שחורה. צווארם, החשוף ברובו, צבעו סגול בהיר או אדמדם.

הצעירים נבדלים מהבוגרים בכך שהם חומים כהים באופן כללי, חסרי קצוות בהירים בנוצות הגוף, והחלקים העליונים של גופם בצבע אחיד ואילו החלקים התחתונים מעוטרים בסהרונים בהירים. כמו כן, צווארם חיוור ופלומתי במקצת ומקורם ועיניהם בצבע חום כהה. במעופם ניתן לראות כי גם תחתית הכנף כהה, מלבד פס צר ולבנבן באזור הניצוי הדליל.

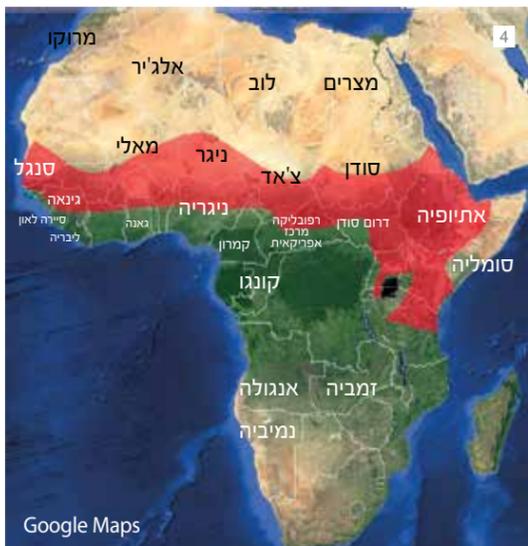

3

1

5

4

3. הנשר הדרומי שהתגלה ב-5 במאי 2014 בשמורת הטבע גבעות גד. צילם: עזרא חדד
4. מפת תפוצה עולמית של הנשר הדרומי באפריקה.
5. הדפס פורטרט של החוקר אדוארד רופל מן המאה ה-19.

תנועה או נדידה של המין

הנשר הדרומי מזדמן גם למצרים ולסיני, ונרשמו תצפיות אחדות באזורים הללו מאז שנת 1901.

המין היה מוכר כיציב ולא נודד, עד שהחל להופיע מחוץ לאזורי התפוצה שלו: מאז סוף שנות ה-70 של המאה הקודמת דווח שנצפה בדרום מרוקו. התייעוד הראשון של תצפית של נשר דרומי מספרד היא משנת 1992; התייעוד הראשון מפורטוגל משנת 1993, וההופעה הראשונה שלו בצד הספרדי של מצרי גיברלטר נרשמה בשנת 1997. מאז הולך ועולה מספר התייעודים של הנשר הדרומי בחצי האי האיברי ברמה ניכרת, ורובם נשרים צעירים שנצפו בעונות האביב והסתיו.

מגוון פרויקטים החוקרים הגירת עופות דורסים בצד האירופי של מצרי גיברלטר מביאים נתונים מפתיעים על מספר הנשרים הדרומיים באזור זה במהלך השנים האחרונות. לדוגמה, 127 תיעודים התקבלו בשנת 2009, חלקם מתייחסים לנשרים דרומיים החוצים את המצרים עם נשרים מקראיים בעונות האביב והסתיו. רוב הדיווחים

2

1. נשר מקראי בתעופה. צילם: עזרא חדד
2. נשר דרומי ביום גשום נדוטו טנזניה פברואר 2014.

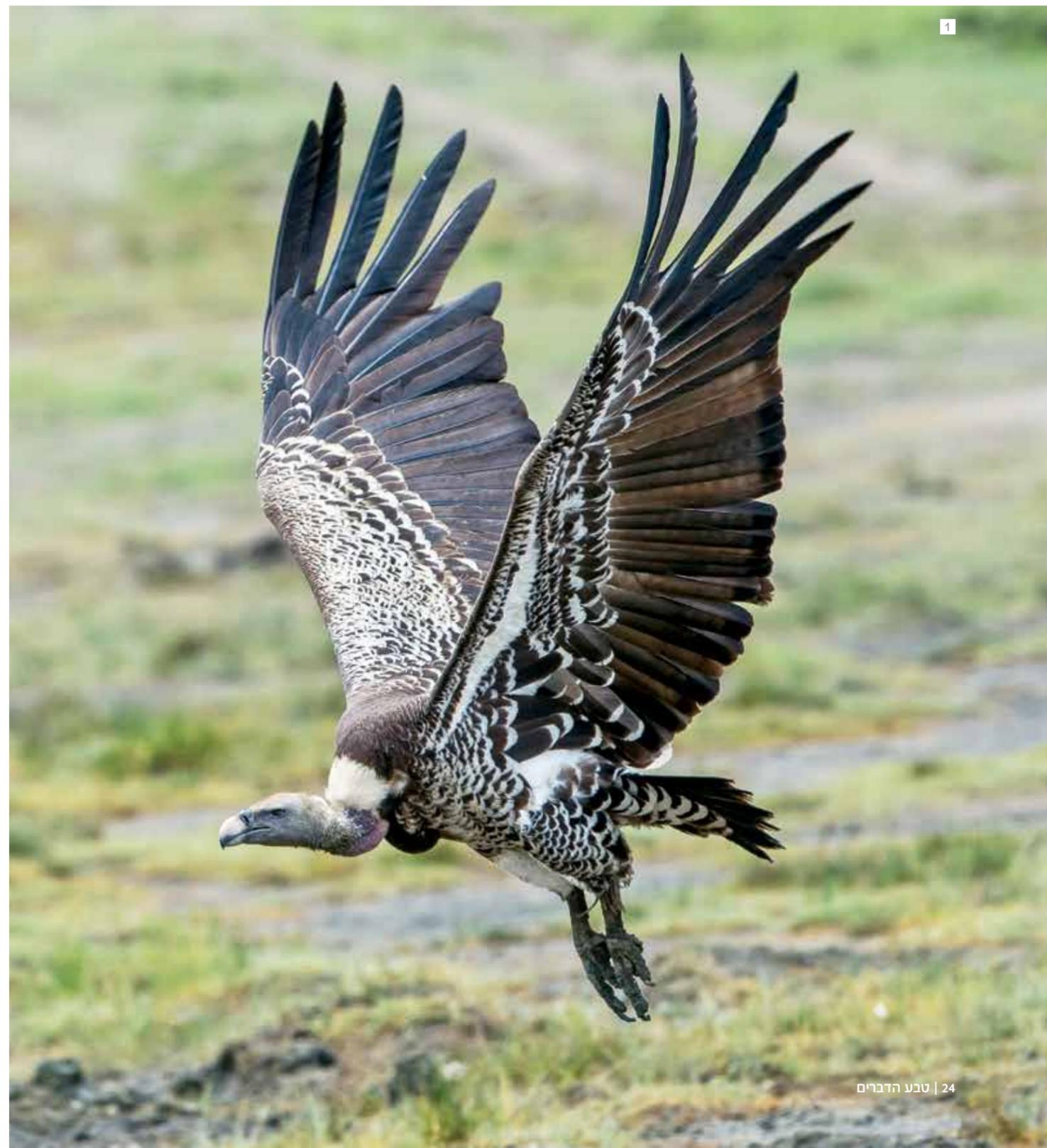

מזון
 הנשר הדרומי שייך לסדרת דורסי היום ולקבוצת הנשרים ה"אמתיים". לקבוצה זו משתייכים נשרים מהסוג Gyps, שהם בין הגדולים בנשרים של העולם הישן והם מצויים באפריקה. הם ניזונים מפגרים בלבד, ובמיוחד מפגרי פרסתנים גדולים או חיות משק. באזור תפוצתם באפריקה הם ניזונים מפגרים של גנו, של זברות ושל צבאים שונים. הנשרים הדרומיים מאתרים את מזונם באמצעות הראייה בלבד. הם אינם הראשונים להגיע אל הפגרים משום שהם נמשכים למקום על ידי זיהוי תנועה של עופות אחרים ומצליחים להבריח מהמקום עיטי סוואנות בעת נחיתתם על הפגר. הנשרים יוצרים לעתים קרובות מופע איומים הכולל תיחום של כמה מטרים בכנפיים פרוסות, ראש וצוואר זקופים ומתוחים לפנים, תוך כדי שהם מתקרבים אל הנבלה. הם נשרים פעילים מאוד, והם מתאספים במספרים גדולים סביב הפגר. כאשר הנשרים רעבים מאוד הם ישאירו מעט מאוד מפגר גדול של אנטילופה או מפגר של פרה. הם תוקפניים וקולניים. הנשרים מצליחים להכניס את ראשם לכל פתח בנבלה, והם מעדיפים לאכול בעיקר את האיברים הפנימיים של פרסתנים מגודל צבי ומעלה. הם

הסוואנות של אפריקה הן גן עדן לנשרים. הם מתלהקים שם במספרים עצומים ומתקבצים סביב נבלות. הנשר הדרומי, שהוא היפה מבין כל הנשרים האפריקאיים, נמצא הרחק ממקומות מיושבים ומעדיף אזורים פתוחים ופראיים, ללא יערות וללא מקווי מים גדולים. הנשר שכיח באזורים של עצי שיטה קוצניים, באזורים מישוריים ועשבוניים ובאזורים הרריים. הוא נחשב לעוף של הסוואנה הפתוחה ושל אזורי ההרים, והוא מוגבל לאזור הסאהל ולאזורי הסוואנה בסודן של צפון האזור הטרופי, שבהם כמות גשמים נמוכה ובתי גידול פתוחים.

1. הנשר הדרומי הוא הדורס המגביה עוף יותר מכל העופות בעולם. במקרה אחד התגנש נשר דרומי במטוס שטס בגובה של 11,300 מ'. בעקבות זאת נאלץ הטייס להנמיך ולבצע נחיתת חירום.
2. ציור של נשר דרומי המופיע בספרו של חוקר הטבע אדוארד רופל בשנת 1826.
3. הנשר הדרומי, מין שאוכלוסייתו באפריקה מתמעטת והוא מופיע בספר האדום כמין שכמעט נכחד.

ועד לגובה המדהים של 4,500 מ' באתיופיה. הנשר הדרומי הוא עוף מונוגמי. בני הזוג נשארים יחד שנה אחר שנה. הנשרים הם שותפים מאופקים והם יושבים בשקט יחדיו ליד הקן זמן ממושך. הם מגיעים לבגרות בגיל שבע לערך.

הזדווגות הנשרים אורכת כ-30 עד 60 שניות, והיא מלווה במעין שאגה צרודה של הזכר בשעה שהוא אחוז בצווארה של הנקבה. רוב ההזדווגויות מתרחשות בתוך הקן או בסמוך לו. ההזדווגויות נפסקות לאחר שהנקבה מטילה ביצה. במערב אפריקה ועד לאתיופיה עונת הרבייה נמשכת בין החודשים אוקטובר ומאי, ובמזרח אפריקה לעתים במשך כל השנה. הנשר בונה את קנו מזרדים, בקוטר כ-60 ס"מ. בשימוש חוזר, לאורך שנים, יכול הקן להגיע עד לקוטר של מטר וחצי ולעומק של מטר אחד. הנקבה מטילה ביצה אחת בצבע לבן עם גוונים של-חום-ירקרק, ושני בני הזוג דוגרים עליה במשך 50 יום. לאחר הבקיעה הגוזל מטופל בקן במשך שלושה חודשים.

אוכלים מהר ומשתמשים בלשונם בעלת החריצים. הזפק של הנשרים יכול להכיל כקילוגרם וחצי, והם יכולים לבלוע כמות זאת של בשר בדקות ספורות.

מחקרים בשבי הראו כי כמות זו של מזון יכולה לקיים פרט למשך שלושה ימים ואף יותר מכך. מלאי המזון בזפק מגיע ל-20 אחוז ממשקל הנשר ויוצר נטל משמעותי בזמן שאינו מאפשר להם להמריא על ידי תפיחות כנף בלבד. מצב זה, של חוסר יכולת להמריא, נוצל על ידי ציידים באפריקה שרדפו אחרי הנשרים ברכב ולכדו אותם. כדי להמריא עם המשקל העודף ציידים הנשרים לחכות לרוח קלה, ואז רצים כ-20 מ' וממריאים.

רבייה

הנשרים הדרומיים חברתיים מאוד, והם מקננים במושבות של עשרות ומאות פרטים, לעתים אפילו עד 1,000 זוגות. הקן ממוקם לרוב בהרים בולטים בשטח, בגושי הרים גדולים מגובה של 300 מ'

1

4

1. מעופו של הנשר הדרומי הוא בתנועות אטיות וחזקות של הכנפיים. הוא דואה וגולש בכנפיים שטוחות כאשר צווארו הארוך מקופל ומוחזק בתוך הגוף כך שראשו אינו בולט. 2,3. נשרים דרומיים יוצרים לעתים קרובות מופע איומים הכולל תיחום של כמה מטרים בכנפיים פרוסות וראש וצוואר זקופים. 4. נשרים דרומיים על פגר של ג'רפה שניצודה ערב קודם על ידי להקת אריות. צולם ב-2014, בנדוטו שבטנזניה. נשרים דרומיים מעדיפים לאכול בעיקר את האיברים הפנימיים של פרסתנים. הם נשרים פעילים מאוד, והם נוהגים להתאסף במספרים גדולים סביב פגר.

2

3

שמירת טבע

בעבר הרחוק היו הנשרים הדרומיים מצויים בשפע ברוב אזורי התפוצה שלהם, אך בשנים האחרונות חלה ירידה חדה במספרם, במיוחד במערב אפריקה. בשנים הראשונות של המאה ה-20 נעשה שימוש נרחב ברעל - סטרכינין - כנגד טורפים גדולים, וכתוצאה מכך נעלמו מושבות שלמות, והנשר הפך לנדיר יחסית באזורים שלמים. בעקבות התפתחות החקלאות באזורים שונים המין סובל מאבדן שטחי איתור המזון. בשווקים במאלי ניתן למצוא ראשי נשר דרומי מיובשים המשמשים לרפואה עממית ולאמונות תפלות. יש גם תיעוד לשימוש בנוזלים של עיני הנשרים להכנת חומר לאיפור העפעפיים. בדומה לנשרים אחרים באפריקה, המין מאוים בעקבות ציד למטרות מסחריות, רדיפה והרעלות. במזרח אפריקה הבעיה העיקרית היא הרעלה, במיוחד על ידי קארדופורן, שמתרחשת לרוב מחוץ לאזורים השמורים. בשנת 2007 נתגלה כי חומר הקרוי דיקלופנק, המצוי בתרופה אנטי דלקתית המשווקת על ידי יצרן ברזילאי ב-15 מדינות באפריקה ומשמשת לטיפול במשק החי, קטלני עבור מיני הנשרים הניזונים מפגרי חיות המשק. בניגריה סוחרים בחלקי הנשר הדרומי למטרות כישוף ופולחן, והמסחר גורם להפחתת האוכלוסייה ולהכחדה אפשרית. הנשרים הדרומיים נורים לעתים באזורים שבהם מתנהלת מלחמת אזרחים, כמו למשל בסומליה. הנשר הדרומי נלכד גם לצורכי מסחר בין-לאומי. בשנת 2005, למשל, הוחרמו 30 נשרים דרומיים על ידי שלטונות איטליה. אומדני האוכלוסייה מדברים על אוכלוסייה כוללת בסדר גודל של כ-30,000 נשרים, והמין מופיע בספר האדום של IUCN כמין העומד בפני הכחדה.

1

1. נשר דרומי בוגר, צולם בקניה. צילם: Hans Albert zehder
2. נשר דרומי לאחר סעודה. מלאי המזון בזפק מגיע ל-20 אחוז ממשקל הנשר ויוצר נטל משמעותי על המראה על ידי תפיחות כנף בלבד.

2

